

ISTRAŽI

KATUNSKI PUT

KROZ

ZEMLJU STOČARA I SIRA

“Neispričana Bjelasica”

POGODNO ZA:

USLUGE:

Kuljapića potok

IMPRESUM

IZDAVAČ: Nacionalna turistička organizacija Crne Gore i Regionalna razvojna agencija za Bjelasicu, Komove i Prokletije

WEBSAJT: www.katunroads.me

DIZAJN I FOTOGRAFIJA: Jovan Nikolić

TEKST: Jelena Krivčević, Sonja Živaljević, Srežana Zečević

ŠTAMPA: Pro File, Podgorica

TIRAŽ: 1000

GODINA: 2022

Funded by
the European Union

IPA CROSS-BORDER COOPERATION PROGRAMME
BOSNIA AND HERZEGOVINA - MONTENEGRO

Publikacija je izrađena kroz projekat "Katunski putevi Crne Gore i Bosne i Hercegovine" koji finansira Evropska unija. Sadržaj publikacije je isključiva odgovornost izdavača i ni na koji način ne odražava stavove Evropske unije.

Šestarevac

Bubanjska rupa

KATUNSKI PUT

NEISPRIČANA BJELASICA

Dobrodošli na Bjelasicu!

Ako ste već bili ovdje, ne brinite, vodimo vas tamo gde sigurno niste bili. A ako ste na Bjelasici prvi put, onda se spremite da zakoračite u bajku. Vodimo vas kroz stočarska naselja Bjelasice, jedan drugi svijet koji na uobičajenim turističkim mjestima sigurno nećete sresti. A to su katuni, nomadska naselja gdje naši stočari vjekovima borave ljeti, gdje se pravi najbolji sir, gdje vrijeme teče manjom brzinom, gdje čovjek živi u potpunom saglasju sa prirodom, gdje se najbolje čuvaju običaji i tradicija našeg naroda. I to vam je ta neispričana Bjelasica koju bismo da vam nagovijestimo. A pričaće vam se sama, samo zavirite.

Bjelasica je pitoma, lijepa planina, bogata šumom, dom nacionalnog parka Biogradska Gora, i bogata raznovrsnim biodiverzitetom. Zato što je tako raskošna i bogata, oduvijek je bila važ-

na stočarima. Ispaša je na ovim prostorima bila jedno od najvažnijih pitanja za opstanak. Zato je Bjelasica ljeti vrnila od stočara, svuda su bili razbacani katuni, a svaki se kutak planine bijelio od stada ovaca. Smjenjivale su se ovdje civilizacije, tragovi života sežu u daleku prošlost, osvajači dolazili ili prolazili, jedan narod potiskivao drugi, preklapali se i pravili mozaik kulturnog nasleđa kome i danas možete svjedočiti. Zavisno od toga sa kim razgovarate čućete raznovrsne verzije istih istorijskih dešavanja koja su se ovdje odvijala, jer tako je to kad se na jednom prostoru prepliću civilizacije. Ali jedno je sigurno - plodne i bogate kose i doline su bile izvor života, pa su se stočari od vajkada borili za svoje parče zemlje ispod bjelasičkog neba. Danas to više nije tako. Danas je manje stočara, a svaki pejzaž na kom se vidi stado nam ispuni srce sjećanjem na prošla vremena i žalom zašto su prošla. No, ipak ih ima! I to sasvim dovoljno da i vi probate taj njihov život i

iskusite njihov svijet! Napravili smo za vas tematsku rutu koja će vas provesti kroz katune Bjelasice, na sve tri bjelasičke kose, pa vi birajte kuda ćete. A kud god da odete, znajte jedno – što ste dalje od utabanih turističkih staza, to će vam autentičnije biti iskustvo a katuni tradicionalniji.

Jedan od drevnih običaja na katunima je da se putnik namjernik uvek svrati i u nekoj od koliba okrijepi pred nastavak puta. Svratiće i vas, i neka vam to ne bude čudno, iako ne poznajete ljudе, to je ovdje tako. Ne propustite da probate najjednostavniju hranu koja postoji – domaći, vrući hljeb i malo sira ili skorupu – vjerujte nam na riječ biće to gozba prava. Ako ste ovdje da biste proveli ne-

koliko dana, imaćete opcije da prenoćite u kampovima koji su u katunima, a neki od mještana nude i smještaj. Ako želite neke bolje uslove, onda se možete smjestiti u hotelima u obližnjim gradovima. Ali dok ne prenoćite u katunu ne može se računati da ste bili.

Jer, tu tišinu i taj mrak i to zvjezdano nebo vam nijedna fotografija neće dočarati. I te mirise bilja i trave i ukus vrućeg kačamaka u uvijek hladnoj ljetnjoj noći na katunu, to u hotelu nećete naći.

Zato uživajte. Ovo su rijetki katuni Evrope koji još žive životom kakav je nekad bio. Imate privilegiju da ih vidite i iskusite, jer sve ih je manje. A mi smo ponosni što ih imamo, i želimo sa vama da ih podijelimo. Uklapajte se, ne narušavajte im mir i navike, i oni će to umjeti da poštuju. I javite nam kako ste se proveli.

O BJELASICI

Granice Bjelasice, Bijele planine, iscrtale su, sa dvije strane, dvije moćne rijeke: Tara i Lim. Na svakoj karti lako je uočiti gotovo pravilnu kružnu osnovu planine u srcu Crne Gore.

Svi njeni potoci i rječice hitaju ka Tari i Limu, pa tako snijeg sa Bijele planine Drinom, Savom i Dunavom putuje sve do – Crnog mora.

Kada, na karti ili na licu mjesta, posmatrate zaobljene vrhove, doline i usjeke, lednička jezera, lako možete zamisliti kako polako, milimetar po milimetar, klize lednici, džinovska dleta, rezbare grebene, ispisuju testament, neumitno se topeći.

Ali nije lako zamisliti da je u srcu ljepotice Bjelasice bio vulkan. A jeste. U Crnoj Gori, Bjelasica je jedina planina vulkanskog porijekla. Sva masa njenih raznovrsnih stijena počiva na zasvođenom eruptivnom jezgru.

Prostirući se na približno jednakoj širini i dužini od oko 30 kilometara, ona zahvata 620 kvadratnih kilo-

metara površine. Sa koje god strane da se krene, lako je dostupna i prohodna. Bjelasica je najprohodnija crnogorska planina.

Reljefnu cjelinu čine tri planinska niza, uokvirena i ispresjecana rječnim dolinama. Najviši među vrhovima iznad 2000 metara je Crna glava (2139 m). Blagost Bjelasice, osim travnatih padina i ušuškanih dolinica, isijavaju i njeni izvori, rječice i jezera.

Ime planine je slovenskog porijekla, od riječi bijelo, bjelasati, blještati na suncu, jer je veći dio godine pod snijegom.

Vatre koje gore u kolibama na katunima i dimovi koji se iz njih izvijaju pričaju o, vojskama, rudarima i trgovcima, pastirskim ljubavima, vilama i vukovima... Duga je geološka prošlost Bjelasice, ali i komad vremena u kom živi s ljudima nije mali.

Koliko god im blaga i ljepote daruje i sa površine i iz svojih dubina – neizmjerno mnogo joj zauvijek ostaje.

IZVORI I JEZERA BJELASICE

Uvjeriće se i sami da voda sa Bjelasice ima to "nešto" što ne možete da odredite, ali vam mnogo prija. Da li je tajni sastojak u snijegu, ili možda u stijenama, ili je u pitanju neka magija vila – još nije utvrđeno.

Bjelasica je hidrološki jedan od najbogatijih prostora Crne Gore. Njene stijene su vododržive, pa se izvori javljaju posvuda, a rijetko presušuju i vrlo su hladni jer ih uglavnom hrane sniježni smetovi. Kofilj ispod Zekove glave je najhladniji bjelasički izvor.

Lednička jezera, rasuti komadi ogledala po kojima se klizaju pufnasti oblaci, sjenke vrhova i drveća, posebno su bogatstvo Bjelasice. Bez njih, njeni pejzaži ne bi bili tako veličanstveni, uzbudljivi i mistični.

Sva jezera su lednička i, bez obzira na ljepotu, najočarljivost je u tome da su na postepeno nestajanje.

Pešića jezero

Šiško jezero

Osim njih, ima više lokvi i nekoliko ostataka jezera, jezerina, među kojima jedna velika na lokalitetu Jezerine, gdje se nalazi i ski centar. Po predanju, tu je bilo veliko jezero koje je jednog dana puklo i oteklo. Tada je rijeka Svinjača promijenila svoj tok, s južne prešla na sjevernu stranu grada Kolašina.

Biogradsko jezero je najveće i "najromantičnije". Nalazi se na nadmorskoj visini od 1.094 metra, u središnjem dijelu Biogradske gore, na mjestu gdje se u davnjoj prošlosti otopio lednik. Najveća dubina Biogradskog jezera je 12 metara, prosječna 4,5 metara. Obale Biogradskog jezera su duge oko 3,5 km. Napaja ga Biogradska rijeka, a iz jezera voda otiče rijekom Jezeršticom.

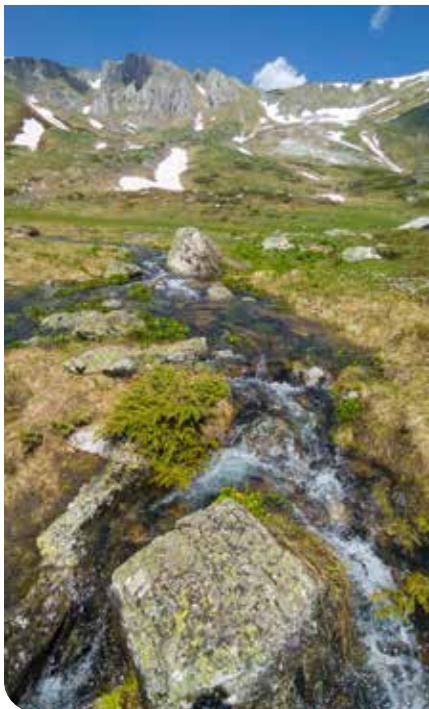
Za mnoge je Biogradsko jezero najljepše na Balkanu. Smaragdna boja, odrazi planina i prašume, uređen prostor oko njega i savršen vazduh – čine jezero čarobnim. Zimi jezero pokrije debeo led, i po njemu šetaju jeleni i koštute. A tek jesen, prosto je nevjerovatno kakve se čarolije dešavaju na vodi od opalog lišća svih mogućih boja i plamenih odraza, umirenih samo povremenom tajanstve-

nom maglom.

Na Biogradskom jezeru, kao glavnom rekreativnom lokalitetu zone, predviđene su šetnje po utvrđenim stazama, plivanje, veslanje i sportski ribolov.

Pešića jezero je drugo po veličini jezero na Bjelasici. Zove se po Pešićima, stanovnicima limskog sliva iz Gornjih sela koji imaju ljetne katune oko njega. Nalazi se na nadmorskoj visini od 1.821 m, u jednom od najvećih cirkova Bjelasice, u prostoru između njenih najvećih vrhova: Crne glave (2.139 mnv), Zekove glave (2.116 mnv) i Belila (2.059 mnv), u izvořnom dijelu Pešića potok. Jezero je dugačko 290 m, a maksimalna širina je oko 165 m. Dužina obale ljeti je do 800 m, a u proljeće zbog većeg vodostaja do 1.200m. Prosječna dubina u jezeru je oko 3 m, a maksimalna oko 8 m. Ima prijatu i otoku. Stočari ga koriste kao pojilo za životinje, ali je pogodno za rekreaciju i ribolov.

Šiška jezera se nalaze u centralnom dijelu Bjelasice, u podnožju vrhova gdje su se sticala dva velika lednika.

Veliko Šiško jezero nalazi se u reonu poznatom pod nazivom Šiška, a tu se nalazi i istoimena planina pa je i jezero po tome dobilo ime. Takođe je ledničkog porijekla, akumulira se vodom od otapanja snijega, pritoka i atmosferskih padavina, a vodu gubi isparavanjem i oticanjem kada je vodostaj veliki. Nalazi se na nadmorskoj visini od 1660 m, dugo je oko 400 m, a široko oko 140 m, dok dubina može biti i do 3,2 m pri velikom vodostaju. Okruženo je prelijepim katunima i šumom.

Malo Šiško jezero udaljeno je oko kilometar od Velikog. Leži na nadmorskoj visini 1780 m. Dužina mu je oko 105 m, a širina oko 65 m. Vodu dobija na isti način kao i Veliko, ali je njegova voda mnogo mutnija, puna mulja i bujne vegetacije pa se ovo jezero, pri niskom vodostaju, pretvara u močvaru. Dubina jezera je oko 1,7 m, a služi uglavnom za napajanje stoke. Postoji prepostavka da su jezera dobila ime po tome što su se tu od starija šišale – strigle ovce iz okolnih katuna.

Ursulovačka jezera se nalaze u predjelu koji se naziva Ursulovac, pa su po njemu dobila ime.

Prepostavljaljalo se da to ime potiče iz vremena Sasa i da ima veze sa bjelasičkim mrkim medvedima, jer urs, ursus na latinskom upravo znači – medvjed. U Svetosavskoj hrisovulji iz 14. vijeka pominje se vlaški (stočarski) katun Ursulovac.

Veliko Ursulovačko jezero se ugnijezdilo u prelijepom ambijentu gdje se dodiruju planinska bukva i polegli bor krivulj. Blizu je sela Kurikuće, pa ga neki nazivaju i Kurikučko jezero. Od svih jezera na Bjelasici ono je na najvećoj nadmorskoj visini, pa je mnogo hladnije i bistrije. Nalazi se na 1.895 mnv, dugačko je 162 m, a široko 106 m. Prosječna dubina mu je 3 m. U neposrednoj blizini su dva izvora od kojih jezero dobija vodu, a gubi je samo isparavanjem, ne otiče.

Malo Ursulovačko jezero poznato je i kao Blatina. Udaljeno je oko kilometar od Velikog Ursulovačkog jezera i nalazi se na 1760 mnv. Dugačko je 175, a široko 90 metara. Duboko je 3m. Nikad ne presušuje mada mu prijeti nestanak. Služi kao pojilo za stoku.

FLORA I FAUNA

Planina Bjelasica, sa Nacionalnim parkom Biogradska gora, jedinstvena je ekološka cjelina, prirodno bogatstvo od izuzetnog značaja, jedan od centara biloške raznovrsnosti na Balkanskom poluostrvu, pa i šire.

Najveći šumski prostor je u dolini Biogradske rijeke, u nacionalnom parku. Na stranama i u dolinama okrenutim sjeveru, poslije bukve i četinara pružaju se tamne "krpe" poleglog bora, bora krivulja. On je prirodna rijetkost i pravi ukras Bjelasice. Posebno na mjestima gdje je isprepleten sa zelenim borovnjacima. Planinska nakriviljena bukva i bor krivulj, tj. njihova tamna boja, zaslužni su i za imena vrhova koje pokrivaju (Crna glava, Crni vrh). Bor krivulj je zaštićen, pa je njegova sječa i spaljivanje zabranjeno.

Brojne endemske i rijetke vrste imaju nacionalni status zaštite: grčki javor (balkanski endem), molika – endem Dinarida (u blizini Ursulovačkog jezera); tisa – (Međedak – Zejnilove rupe, Jezerine – Vranjak);

grčki luk – balkanski endem (kod Šiškog jezera); lincura, pjegava lincura – (na silikatima Troglave, Zekove glave, Lalevića dolova, Bjelila); crvena pucalina – balkanski endem (pukotine krečnjačkih stijena su balpiskog pojasa); jablan – (Otaševo lice i na drugim manjim lokalitetima); jeremičak – balkanski endem (u prašumskom rezervatu, Strmenici, Strugi, Krijetelskim rupama); alpski kotrljan; balkanska debeљača (rijetka insektivorna i ugrožena vrsta, naseljava vlažna mjesta uz izvore i potoke); šarski kostolom – balkanski endem i glacijalni relikt (silikatna staništa na tresetištima uz izvore i potoke); ljiljanolista zvončica – (kao podvrsta montenegrina navodi se za Bjelasicu: oko izvora i potoka, kao i na rubovima mezo-filnih šuma); Lakušićev karanfil – (Lalovića dolovi); crnogorska petoprsta – balkanski endem; durmitorska divizma – crnogorski endem (Zekova glava); Pančićev odoljen – crnogorski endem (pukotine stijena); *Viola orphanidis* ssp. *nicolai*, Nikolina ljubičica – endem Dinarida (Jelovica)... U bogatoj flori nalazi se veliki broj ljekovitih, medonosnih, aromatičnih, jestivih

i drugih ekonomski značajnih vrsta.

Do sada je na Bjelasici zabilježeno 47 vrsta sisara. Među njima su: jež, više vrsta krtica i rovčica, 13 vrsta slijepih miševa, od kojih su dvije jedino ovdje zabilježene. Slijede vjeverice, obični puh i šumski puh, zec, divlja svinja, jelen i srna. Od mesojeda vuk, lisica, mrki medvjed, kuna zlatica, kuna bjelica, hermelin – velika lasica, lasica, tvor, vidra, jazavac i divlja mačka.

Brojne su i vrste vodozemaca i gmizavaca, mnoge zaštićene. Faunu insekata čini čak 350 vrsta, mnoge endemične. Uočeno je 80 vrsta leptira, kao i autohtone vrste riba.

Bjelasica ima značajna i očuvana staništa šumskih i planinskih ptica. Među više od 200 vrsta ptica su suri orao, crna čiopa, gavran, žutokljuna galica, planinski popić, obični čuk, obična ševa, ušata ševa, tetrijeb, veliki šareni djetlić, lješnjikara, drozd ogrličar. Tu su i predstavnici listopadnih šuma: jastreb kokošar, šumska sova, drozd pjevač, velika sjenica i mnoge druge.

NACIONALNI PARK BIOGRADSKA GORA

Nacionalni park Biogradska gora nalazi se u središnjem dijelu planine Bjelasice. Osnovan je 1952. godine. Obuhvata površinu od 5.650 hektara. Zaštita veličanstvenog prirodnog područja Biogradske gore i Bjelasice je započeta još 1878. godine, zalaganjem tadašnjeg vladara Crne Gore knjaza Nikole Petrovića za očuvanje ovog predjela, kako bi u njemu uživale buduće generacije. Pored rijetke, endemične i reliktnе flore i faune, velikog broja zakonom zaštićenih vrsta, prirodnu rijetkost čine i glacijalna jezera, među kojima je najznačajnije Biogradsko jezero.

Brojni su i izvori, ponori, rječice, uvale i vrtače, kao i drugi prirodni fenomeni. Posebnost čine kopneni i vodeni ekosistemi, čija izvornost prirode nije do sada ozbiljnije narušena djelovanjem čovjeka. Vrhovi visoki i preko 2.000 m i glečerski valovi i cirkovi, sa više jezera, daju predjelu neponovljivu ljepotu. Osim lednika, i istorija je na prostoru nacionalnog parka Biogradska gora ostavila duboke tragove.

Površina: 5.650 ha.

Nadmorska visina: od 832 mnv na Tari do 2.139 mnv Crna glava.

Klima: umjereno kontinentalna, jadransko-mediterranska, subplaninska, planinska.

Reljef: velika razuđenost i brojni oblici. Izgrađen je od četiri grebena s najvećim vrhovima: Crna glava 2.139 mnv, Zekova glava 2.117 mnv, Trogla-va 2.072 mnv.

Hidrografija: glečerska jezera (Biogradsko, Ursulovačko, Pešića, Šiško i Ševarine); Biogradska rijeka, Jezerštica, stalni i povremeni izvori i karstna vrela.

Šume: prašumski rezervat Biogradska gora – izvanredna raznolikosti biljnog i životinjskog svijeta; 1.600 ha; 86 vrsta drvenaste vegetacije.

Biogradska gora

Flora: više od 2.000 biljnih vrsta, 26 biljnih zajednica, 86 vrsta dendrofore.

Endemične vrste: munika, molika, Visijanijev javor, Pančićev karanfil, jeremičak, albanski ljiljan; zakonom zaštićene vrste: ljiljanolisna zvončika, grčki luk, alpski zvjezdani, crna trava, alpski kotrljan, lincura, jablan.

Fauna: raznovrstan životinjski svijet: vuk, lisica, srna, vjeverica, medvjed, 200 vrsta ptica (orao, veliki tetrijebi), autohtone vrste riba, 80 vrsta leptira, 350 vrsta insekata.

Prašuma u parku

Čak 16 šumskih zajednica (dominiraju bukove i bukovo-jelove) sa preko 220 biljnih vrsta, od toga 86 vrsta dendrofore, slobodno i zaštićeno živi u prašumi Biogradska gora. Prašumska rezervat u slivu Biogradske rijeke i Jezerštice, površine 1600 ha, u kojem je uspostavljen najstroži stepen zaštite, najznačajnija je prirodna vrijednost nacionalnog parka. Prašuma je jedinstven primjer evo-

lucije različitih šumskih zajednica. Najčešće vrste drveća su bukva, jela, smrča, javor, bijeli jasen, planinski javor, planinski brijest, siva jova... Starost pojedinih stabala je procijenjena na više od 400 godina, od kojih su neka i do 60 metara visoka. Zbog prisustva velikog broja endemičnih biljnih vrsta i specifičnih staništa, područje Biogradske gore je važno stanište biljaka - IPA područje.

U nekim djelovima prašuma je gotovo neprohodna. A opet, čudesno je to što je otvorena i lako dostupna, što tokom šetnje oko jezera možemo da osjetimo njeno dijanje i mir, apsolutnu slobodu da bude to što jeste.

ISTORIJA

Na Bjelasici i u njenom podnožju čovjek živi od najstarijih vremena. O tome svjedoče nalazi iz praistorije, ostaci utvrda i naselja, stara groblja, crkvišta, imena rijeka i planina, sela i katuna, legende i predanja. Prije Grka i Rimljana ovdje su bila ilirska plemena. Dolaze Sloveni, zatim Turci. Na Bjelasici su se svi bavili stočarstvom jer su imali savršene uslove, a neki i rudarstvom, jer se znalo da je planina blagorodna i spolja i iznutra.

Iz praistorije

Nekoliko lokaliteta je vezano za period praistorije. Ostaci materijalne kulture koji su pronađeni u Majstorovini, selu na sjevernim padinama Bjelasice, svjedoče da se život ovdje razvijao u mlađem kamenom dobu. Pronađena „jezičasta“ kamena sjekira pripada periodu 10.000 godina prije nove ere.

U bronzanom dobu formirana su prva primitivna utvrđenja, poput gradova, koja su i danas poznata

pod nazivom gradine. Obično su to bile suvozidine. Gradina ima na nekoliko mjesta, a ona u centru nacionalnog parka zove se Gradac.

Na početku istorijskog doba, i na području Bjelasice živjeli su pripadnici ilirskog plemena Autarijati, iz kog su kasnije nastali Kriči, Macuri, Bukumiri...

Ilirska svetilišta su se nalazila pod vedrim nebom. Brojni toponimi i imena sela, kao Trebaljevo, Trepča, Trebin krš, Trijebine... nastali su po trebniku, mjestu gdje su prinošene žrtve bogovima (pijetao, jagnje, tele). To su paganski oltari Ilira i Slovena, do primanja hrišćanstva.

Najviši vrhovi Bjelasice Crna glava (2139 m) i Troglava (2072) dobili su imena po staroslovenskim bogovima Crnom bogu i Troglavu.

Rimska vladavina

Rimljani su osvajali ilirske teritorije skoro 300 go-

Samograd

dina i upravljali njima oko 500 godina, Ilirik je preimenovan u rimsku provinciju Dalmaciju. Dolina Lima je postala granica rimske provincije Prevalis, pa je na ovom rubu Bjelasice bilo dvadesetak rimskih gradova, sve do najezde Gota, a potom i Slovena.

Groblja iz rimskog perioda narod zovu latinska groblja. Ima ih na više mesta, posebno na istočnim padinama planine. Neka od ovih latinskih groblja mogla su pripadati i kasnijim kolonijama Kotorana, Dubrovčana ili Sasa.

Rudarstvo

Tragova rudarenja ima širom Bjelasice. O tome svjedoče brojni toponimi koji su ostali iza Kriča, Bukumira, Macura, Rimljana, Srba. U srednjem vijeku rudarska okna su nazivana rupe, a rudari rupnici.

Rimlјani su imali modernu tehnologiju za eksploataciju cinkano-olovne i srebrno-zlatne rude. Srpske srednjovjekovne vladare najviše je zanimalo

srebro i kako Sloveni nisu bili vični rudarenju, pozvali su u pomoć ne mali broj Sasa.

U ataru sela Bastahe, u kanjonu Bistrice, postoji lokalitet Šalitrište. Jedna pećina se zove Šalitrača. Tu se pronalazila šalitra za barut.

U Prijelozima je Olovo, mjesto gdje se kopala i prerađivala ruda olova. Na zapadnoj strani planine postoji rijeka Svinjača, čije ime potiče od stare slovenske riječi svinjec koja znači olovo. Rudarstvo je razvilo i zanatstvo. Na Bjelasici ima nekoliko mjesta sa imenom Vignjište i jedno Madžgaljica, oba povezana s kovačkim zanatom.

ANTIČKI I SREDNJOVJEKOVNI GRADOVI

Samograd

Samograd ili Kamengrad, ili sedmokliki grad, je antičko utvrđenje iz 4. vijeka. Nalazi se na rijeci Brzavi, na oko 4,5 km uzvodno od njenog ušća u Lim, između sedam klikova (4 veća i 3 manja) - stijena visine 30 do 80 metara, među kojima su uski

Brskovo

otvorili bili zatvoreni jakim suvozidinama krupnog lomljennog krečnjaka. Samograd je rijedak primjer prirodnog utvrđenja. Stijene su u krugu pa izgledaju kao šiljci na kraljevskoj kruni.

U gradu se nalaze ostaci ranohrišćanske bazilike potpognute u 4. i obnovljene u 6. vijeku. Samograd je bio duhovni centar i u vremenu Nemanjića, sve do dolaska Turaka 1451. godine.

Tokom posljednjih istraživanja na ovom lokalitetu pronađeni su ostaci keramike iz bronzanog i gvozdenog doba, što znači da se život u Samogradu, na tihom mjestu između sedam stijena, odvijao u kontinuitetu od 1000 godina prije nove ere do šestog vijeka nove ere. Duhovni život drevnog naselja polako se obnavlja. Nedaleko od bedema izgrađena je crkva brvnara.

Medon

U južnom dijelu planine, na Bačkom brdu, između Zminice i Lise, nalazio se grad Medon. Po njemu se danas zove katun Medni do, a ime je dobio po mjestu – bakru, koji se tu pretapao. U narodu Rečinskog kraja se pripovijeda da je ovaj grad potonuo tokom nekog zemljotresa.

Pored grada je prolazio put cara Dušana. U blizini su ostaci crkve i svatovsko groblje.

Rijeka Gradišnica, lijeva pritoka Lima, dobila je ime u srednjem vijeku jer je, pretpostavlja se, izvrala ispod grada Medona. Na srednjem toku rijeke ispod Konjskog postoji staro groblje i neke razvaline. Tu je lokalitet Ravna gradinica.

Brskovo

Brskovom su se nazivale sjeverne padine Bjelasic, od Mojkovca prema Brzavi, koje su činile istoimenu župu.

Uži naziv je prostor između rijeke Rudnice i Bjeljevićke rijeke, desnih pritoka rijeke Tare, sa istočne strane Mojkovca, gdje se nalazi i stari rudnik Brskovo čiji se obrisi i danas vide.

Nedostatak rudarskih stručnjaka kralj Uroš Nemanjić je riješio dovođenjem rudara Sasa u rudnik Brskovo. Ono se prvi put pominje u Povelji kralja Stefana Prvovjenčanog Dubrovčanima o trgovini između 1219. i 1228. godine. Po Jirečku, to je

najstariji srednjovjekovni trg. Bio je cilj mnogih kotorskih i dubrovačkih trgovaca. Imao je rudnik srebra, kovnicu, dominikansku crkvu posvećenu Svetoj Bogorodici, koja se u narodu zove Saška crkva. Godine 1280. knez Brskova bio je Sas Frajberger. Sasi u Brskovu su imali svoj sud (Kuria teotonikorum). Pošto se suđenje obavljalo u planini, podalje od naseljenog mesta, sudske kuće su bile u današnjem mjestu Kurikuće (sudske kuće).

U vrijeme najvećeg uspona, u Brskovu je bila carina, dubrovačka kolonija, a tu je stanovaо i dubrovački konzul. Kovan je novac „grossi de Brskova“.

Brskovo su osvojili Turci 1399. godine. Godine 1433. Dubrovčani ga ubrajaju u napuštena mjesta.

Stari putevi

U rimsко doba, dolinama Lima i Tare išao je put koji je bio od velikog vojnog i trgovačkog značaja. Uspomena na te stare puteve je u nazivima: Maccurski put i Latinski put u selima Kralje i Gnjili potok, Latinska džada u Zaostru, Rimski put u selu Kurikuće...

KULTURNO NASLJEĐE

Rimski putevi koji su silazili s Komova desnom stranom Tare i lijevom Lima, sastajali su se na Brzavi. Ovim putevima se karavanilo i u srednjem vijeku. To je bio takozvani Zetski put (Via Zenta).

Put cara Dušana protezao se vijencem Šiška – Zekova glava – Raskrsnica – Krivi do, Bačko brdo – Lisa – Trešnjevik i dale. Od njega i danas ima tragova. Ovaj put je imao carinarnicu. Na to podsjeća brdo Ćupovi, u čijem podnožju se nalazio čup u koji je ostavljan novčić da bi prošao karan.

Na Bjelasici se nala-

zio i put kralja Nikole Petrovića. Pred balkanski rat, po kraljevoj naredbi, izgrađen je put od Kolašina preko Rijeke Mušovića, uz Paljevinsku rijeku, preko Jezerina i Raskrsnice, vododjelnice tarskog i limskog sliva, silazio u Griže do tadašnje turske granice. Povezivanje Kolašina sa beranskom nahijom sprječili su ratovi 1912. godine.

Godine 1935. karavanski put od Berana do Jelovice napravljen je voljom naroda. Novi kolski put istom trasom sagrađen je 1956., a tek 60-ih povezan je sa Raskrsnicom kao šumski put.

Kultурно-istorijsko nasljeđe Bjelasice čine arheološki lokaliteti, sakralni spomenici, narodno graditeljstvo. Brojni autohtoni objekti narodne arhitekture u selima i katunima: kuće, brvnare, kule, vodenice, rasuti su po obodu Nacionalnog parka Biogradska gora i planine Bjelasice. Vrlo slikovito i atraktivno djeluju katuni Pešića rupe, Vranjak, Šiška, Vragodo...

U nacionalnom parku i njegovom užem okruženju ima više lokaliteta sa nekropolama. Kako nijesu arheološki istraženi, ne može se sa sigurnošću precizirati kojem periodu pripadaju: Bardov do, Sjerogošte, Kraljevo kolo, Ganovača, Mican, Gradac, Svatovsko groblje.

Na padinama Bjelasice, u zaštitnoj zoni parka, nalaze se ostaci srednjovjekovnog grada Brskova, koji svjedoče da je ovo naselje bilo veliki rudarski i trgovački centar. Površinski iskopi i ostaci zgrada za stanovanje na lokalitetu Šiška, ukazuju na prisustvo rudara Sasa iz rudnika Brskovo.

Izvornu arhitekturu odlikuje graditeljstvo brojnih katuna, sezonskih pastirskega naselja okolnih sela. Ova naselja, karakteristična za planinske predjele, formirana su uglavnom u prisjojnim dolinama i uvalama Bjelasice, sa bogatim pašnjacima. Njihovu strukturu čine kolibe brvnare sa pratećim stočarskim objektima. Kolibe za stanovanje su građene od prirodnog materijala, drveta, kamena i slame, pokrivene složenom šindrom, klisom. Savardak je najstariji i najtipičniji primjerak tradicionalnog sezonskog graditeljstva na ovom području. U prošlosti se koristio kao prostor za stalno življene.

Narodne rukotvorine lokalnog stanovništva, kroz ručni rad i pletenje vunenih odjevnih proizvoda, plijene ljepotom i načinom izrade. Domaća radinost je na Bjelasici i u okolini bila dominantna – za potrebe domaćinstva izrađivani su razni predmeti od prirodnih materijala. Žene su se uglavnom bavile pletenjem i tkanjem. Još se može (iako rijetko), naći poneka žena koja se bavi tkanjem, više iz ljubavi i zadovoljstva,

Napušteni katun Vodotres

izrađujući suvenire. Muškarci su bili vješti u drvodjeljstvu kao i izradi tradicionalnih muzičkih instrumenata - gusala.

Što se tiče tradicionalne izvođačke kulture (pjesma i igra), rijetko se danas može na planini čuti frula i pjevanje "na glas", vidjeti kolo, ali folklor na društva u gradovima oko Bjelasice njeguju tradiciju i čuvaju od zaborava stare običaje. Bogatu usmenu tradiciju čine legende, priče i anegdote koje se generacijama prenose i žive i danas.

TUTIĆA KATUN

Tutića katun je jedna zanimljiva a nedovoljno istražena lokacija na Bjelasici. Nalazi se u samom srcu Bjelasice, u centru masiva, napušten i urušen stari katun u kom nema više nikoga. Zanimljiv je po tome što su po cijeloj Bjelasici katunske kolibe pravljene od drveta, samo u Tutića katunu su od kamena. Kada se pogleda sa vrha nekog od okolnih brda, bude jasno da je ovo bilo veliko naselje, sa mnogo porodica, i svaka se građevina jasno razaznaje. Nigdje u okruženju, pa ni u široj

zoni Bjelasice nema sličnog naselja. Postoji nekoliko teorija o porijeklu ovog katuna, ali ne znamo koja je od njih tačna. Neke kažu da se radi o plemenima koja su ovdje boravila prije nego su došli Sloveni, a neke da se radi o ostacima katuna iz doba turske vladavine. U svakom slučaju, originalni stanovnici ovog katuna više nisu tu, ali su tu zidine njihovih koliba da svjedoče o njihovom životu na ovim prostorima.

Napušteni katuni

Katuni i katunske kolibe su neizostavan dio kulturnog pejzaža Bjelasice, bilo da se radi o živim ili napuštenim katunima. A na žalost, naći ćete po Bjelasici brojne napuštene katune, zarasle u travu i korov, ali sa drvenim kolibama koje i danas odolijevaju zubu vremena i svjedoče o prošlim vremenima. Takvi su vam katuni Mušika, Ocka, Riva, gdje su porodice putovale i po dva dana sa stokom u vrijeme izdiga. Ili katun Jaganjčarske rupe, bajkovito mjesto, izolovano i okruženo stijenama i kamenom, kao dio pejzaža nekog naučno fantastičnog filma, ali ušuškano i romantično

u svojoj samštini.

LEGENDE

U katunima je govor, priča, neiscrpno uživanje, maštanje, najukusnija hrana.

Živjeći u sprezi s prirodom (i u stalnoj borbi sa njom), rveći se sa nedaćama, pojavama koje nije umio da objasni i opravda, narod ovog kraja je stvarao likove, legende, bajke... Ostaci paganskih vjerovanja koje su Sloveni donijeli, pomiješali su se sa vjerovanjima plemena koja su zatekli. Na Bjelasici, punoj gustih maglovitih šuma, golih vrhova po kojima huče vjetrovi, gluvih klanaca i jaruga, u dugim noćima našli su dom ne samo vile i zmajevi, krilati konji, nego i razne ale, bauci, vještice, psoglavi, zduhaći...

Ogromno drveće, nepomična jezera, stari mlinci, gomile čudnog kamenja, usamljene grobnice, pećine, čudni predmeti koji bi izlazili iz zemlje prilikom oranja, bili su inspiracija za priče o svatovskim grobljima, skrivenom (i nadrenom) blagu,

carevima i kraljevima, rudarima koji nikada nisu izašli iz nedara planine, bjeguncima, junacima i svećima... Ove su priče dio narodnog predanja, istorijski najvjerovalnije neutemeljene, ali među ljudima ostale zapamćene, onako kako su se prenosile sa generacije na generaciju, usput dobijajući nove ukrase.

Legenda o krilatom konju

Kad se za Zekove glave, vrha ispod kog se nalazi Vilina pećina, ugleda Pešića jezero, nekako vam postane jasnije kako je nastala legenda o krilatom konju koji je živio baš u ovom jezeru. Na dnu prirodnog amfiteatra blista mirna plava voda, kao komad stakla, okružena svim mogućim zelenim nijansama, razigranim, jer plešu po padinama sjenke brzih oblaka. Lepršaju, poput velikih krila.

Davno, davno, u noćima u kojima su se padine Bjelasice kupale u mjesecini kao u mlijeku, iz crne blistave površine jezera, iz tišine, dva mlaza suknula bi naviše, dva bijela krila zamahala, a vile, skrivene iza stabala, zadrhtale bi od uzbude-

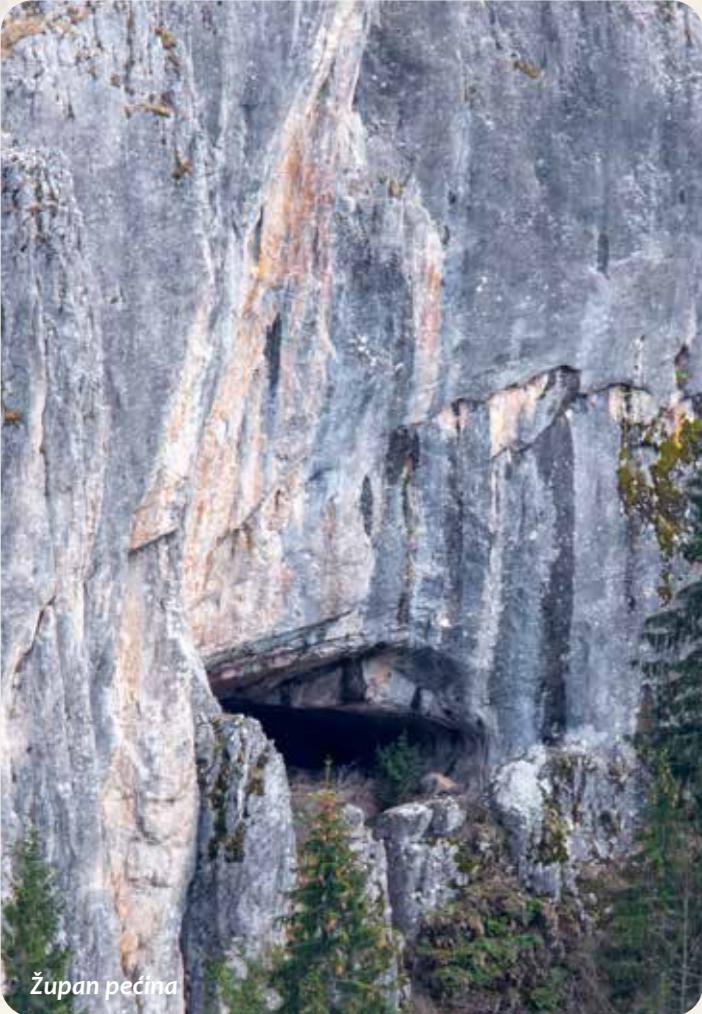

Ključ

nja. Ništa ne bijaše ljepše od leta krilatog konja, na mjesecini. Jedna ga vila htjede samo za sebe. Da ga miluje, da samo za nju šušte biserna pera. Plešući i pjevušeći, privukla je modro oko bijelog konja i namamila ga u pećinu. Sreća vilina bijaše bezmjerna, ali nije potrajala. Zavist nauči njene drugarice da konja uhvate, krila mu namažu smolom. Vidjevši ga kako tetura, nemoćan i nesrećan, one su se pokajale, ali bijaše prekasno. A vila koja ga je htjela samo za se, od tuge umre.

Vilino kolo

Na planini Ključ postoji jedan ljekoviti izvor koji narod zove Vilin izvor ili Vilina voda. Nedaleko od izvora nalazi se Kolo, mala zaravan na kojoj je trava uvijek zelena, čak i kad se sve okolo osuši i požuti. Ne tako davno – kažu – jahao je jedan čovjek tuda, pa kad dođe blizu vode spotače mu se konj i padoše zajedno, te se jedva podigoše. Kad čovjek stigne kući, nakon 15 dana konj mu ugine, a njemu se osuši jedna strana tijela, od glave do pete. Bolovao je pet godina, potrošivši pola svoga imanja na pot-

Župan pećina

Kamena rijeka

pove i na kaluđere, pa na враčare i враčarice, koji mu najzad u knjigama nađoše da su ga vile ustrije-lile. Zato ga ukućani ponesu na Vilinu vodu i tu ga ostave, a on – veli narod – tri puta je zakumio vile iz svega glasa: „Kumim vas vile, moje posestrime, nebom i zemljom, gorom i vodom, i svijem izvori-ma koji se u ovoj planini nalaze, izliječite me!“ I tako se vile na kumstvo i pobratimstvo smiluju, te ga izliječe nekakvim planinskim biljem.

Županova pećina

Jedna legenda s istočnih padina govori o istodob-nom boravku Slovena i Rimljana na slivovima Tare i Lima. Potvrde njenog istorijskog utemeljenja nalazimo u spisima popa Dukljanina, gdje bilježi sukob dva župana, raškog Ljutomira sa rimskim Pavlimirom. Po Dukljaninu, Pavlimir je ubio Ljuto-mira, a po predanju ovog kraja Polimlja desilo se obrnuto. Pećina u kojoj se bio sakrio rimske župan koji je stolovao u Samogradu, koja se nalazio oko 3 km od Lubnica, u kanjonu Bistrice, zove se Žu-panova pećina.

Prema predanju, goneći župana, Ljutomir se ulo-gorio na jednoj zaravni prekoputa pećine. Onda naredi vojnicima da posijeku šumu oko ulaza u pećinu i u njenom podnožju zapale ogromnu vatru, tako da se jak i gusti dim uvukao u pećinu, gušeći ljude, koji su se nalazili u njoj. Županova žena, koja je inače bila Ljutomirova sestra, zamoli brata da ona sama sa poslugom i prtljagom iza-de iz pećine, što joj ovaj i dozvoli. Zatvori supruga Pavlimira u jedan veliki sanduk i tako ga iznese iz pećine pa sa poslugom krene prema Praćevcu. Sve vojnike koji su bili u županovoj pratnji Ljuto-mir pobije, ali ne pronađe župana. Tada se sjeti sestre, slugu i sanduka, te krene u potragu. Susti-gne kolonu, izvadi župana iz sanduka i pogubi ga.

Kamena rijeka

Ima na Bjelasici jedna rijeka čiji šum нико никад nije čuo, u kojoj se нико nikad nije ogledao, niti se njenom vodom umio. Kamena rijeka.

Sve strane planine Troglave su obrasle travom i borovnicom. Zato iznenađuje gomila kamenja pri-

Katun Vragodo

bližno iste veličine i oštrih linija koja „teče“ niz strmi odsjek sjeverne strane Troglave. Kao da je „nekada davno“ prava rijeka krenula sa vrha silovito i onda – naglo presušila kad je dotakla dolinu. Nekim čudom - okamenila se.

Vragodo i Jelina katunina

Ovo je legenda o vražjoj dolini gdje đavoli kolo vode i nikad ne spavaju. Ili možda o Sasima rudarima. Ili ponajprije o Sasima kovačima, ogrnutim kožama koji kuju srebrne novce i legende.

Uska dolina koja od Šiškog jezera vodi ka Jelinoj katunini puna je neobičnih oblika koji pomalo izazivaju jezu, a ideji da su pejzažne arhitekte ovdje bile vragolaste sile i majstori, doprinosi i česta magla. Slabašna trava, kamenje koje viri iz zemlje, zakržljala ili munjama opaljena stabla, razlomljena, sigurno nisu baš priyatno okruženje za šetnje u sumrak. Stare kolibe u Jelinoj katunini, gdje sunce jedva dopire kroz krošnje, kao u bajci, uranjuju u zemlju i nestaju pod mahovinama, ili su u ovom času sasvim nestale.

Stazom kroz gustu bukovu šumu stiže se do proplanka čije je ime posljednjih godina postalo poznato zbog najava o izgradnji skijališta. A na katunu ničeg strašnog, zloslutnog. Za njegovo ime nije zaslužan ni onaj prvi „neugodni“ krajolik, već čudne pojave na ovom mjestu. Iz zemlje su izvрivali staklasti odlomci istopljene stijene. Čobani su ovdje pronašli čudne predmete.

Godinama, sa proplanka na kom se nalazi katun Vragodo dopirali su čudni zvuci i vatre. Pretpostavlja se da su ovdje nekada bili neumorni rudari Sasi. Da su kraj velikih peći topili rudu i kovali srebrnjake, kao i legendu o vražjoj dolini, gdje đavoli kolo vode i nikad ne spavaju...

Sasi - najbolji rudari, najbrži kovači

Podno Bjelasice pronađe srpski car Uroš zlata i srebra i doveđe izdaleka Sase, narod druge vjere, da tope rudu i kuju carski novac. Vješti majstori prionu na posao i ubrzo mu iskuju hrpu zlatnika. Car se zgrane, zahvati šakama blago i usklikne zadivljeno:

Svatovsko groblje

- Niko nije ovako brzo kov'o – i po tim njegovim riječima rudnik nazovu Brskovo.

Srećni car Uroš nije mogao da se nadivi:

- Moj kovan novac – ponavljao je – moj kovan novac - i tako novo naselje nedaleko od rudnika nazovu Mojkovac.

Snaga (oštrica) vulkana

U stranama što okružuju Šiško jezero jedno mjesto nazvano je Belegija.

Davno, kada su livade košene kosom a sijeno vukli volovi i konji, na tom mjestu su vađene kamene ploče za pravljenje belegije – brusa za oštrenje kose. Svaka koliba je imala svoju belegiju iz Belegije. Svaki kosač je znao da su odatle najbolji brusovi. Donošeni su brusevi čak iz Italije, proizvedeni u tamošnjim fabrikama, ali joj nisu mogli pomutiti slavu, nadmašiti kvalitet koji je priroda stvarala milionima godina. Belegiju kosač nosi u drvenom vodijeru, dopola napuњenom vodom, izvlači je na kraju otkosa i tada ostri, a kosa „pjeva“. Danas, iako rijetko, još se

može čuti jetki zvuk belegije iz Belegije, načinjen od tvrdo vulanskog kamena.

Stradanje svatova

Naiđu na konjima pored Šiškog jezera crnogorski svati iz Morače, kad evo im u sretanje turskih svatova iz Berana. Oni zaviču Crnogorcima da im se miču s puta, a crnogorski barjaktar istupi i zaprijeti:

- Sklonite se, more, da produ Moračani, oni vam nikad nisu danak plaćali! – pa isuče jatagan i journe na zlotvore. Za njim i svi ostali, te nastade sječa i pokolj, tako da zagini svi svati, i turski i crnogorski. Preteknu samo dvije nevjeste i one se vrate svome domu.

Poslije ih sve zajedno sahrane i na grobnicu prevale težak kamen što zavazda stoji kraj Šiškog jezera.

Svatovsko groblje

Na Bjelasici postoje tri takozvana svatovska groblja: na Ključu, u Rijeci Mušovića i treće na Šiškoj.

Radi se o gomilama naizgled nemarno rasutog i uspravljenog kamenja, stećima i nekropolama. Ti tragovi ljudi koji su davno živjeli, osnova su za romantična predanja i predstave o tragičnim srećima na uskim planinskim stazama.

Mjesto koje se i danas zove Svatovsko groblje malo je neobično. Na tom prevoju, skoro na samom vrhu planine, trava nikada ne raste, a vjetovi stalno duvaju. Ukrštaju se, jer su se tu oduvijek ukrtale staze i drumovi, prijatelji i neprijatelji, narodne priče.

Prema jednoj, u davnina vremena su svatovi iz Mojkovca krenuli preko Bjelasice za mladu. Kada su se vraćali, zadesilo ih je jako nevrijeme. Mećava ih je na prevoju zamela, svatovi su se smrzli i tu potom sahranjeni.

Ima više prepostavki o vremenu nastanka svatovskih groblja. Jedni smatraju da su to dvovjerska groblja iz vremena kada su u pojedinim krajevima hrišćani počeli da primaju islam (legenda o groblju kraj Šiškog jezera). Drugi, pak, misle da su starija, svakako slovenska, ali iz vremena pri-

je primanja hrišćanstva, i da su tu izvođene stare obredne igre.

Prema predanju, susreti svadbenih povorki na konjima dešavali su se jako davno, a drevni običaji su nalagali da – skretanja sa staze nema. Jer, skloniti se, propustiti drugu kolonu, značilo je samo jedno: veliku nesreću i lošu sudbinu onima čija sreća tek treba da počne. I tako bi pale prvo teške riječi a uskoro i prve glave.

Po jednom predanju, baš na Svatovskom groblju na Bjelasici čuveni kolačinski trgovac i bogataš Akan Marić pronašao je zakopano blago. Mapu je dobio od svoje žene, koja je bila posljednji potomak stare predslovenske, ilirske porodice.

Kako je nastalo Biogradsko jezero

Dva brata ovrše ječam na gumnu na Bjelasici, pa kako je mladi bio slijep, to stariji poče da dijeli žito. Najprije napuni dublju stranu mjerice, prinese je bratu i upita:

- Je li ravno, brate?

Ovaj prevuće rukom preko žita i potvrdi:

- Jeste, brate.

Stariji onda saspe žito u svoju vreću. Potom napuni pliću stranu mjerice i opet poturi slijepome. On opipa i potvrđi da je isto kao i prije. Sada brat manju količinu izruči u njegovu vreću. I tako, na isti način, sebi više a mlađem manje, stariji brat izdijeli žito, pa na kraju upita:

- Je l' ti pravo, brate?

Slijepac mu odgovori:

- Ako si ti pošteno dijelio, meni je pravo.

Stariji se potom zakune:

- Ako li nisam pravo dijelio, nek se zemlja poda mnom provali.

No, čim se on tako zakune, u istom trenu sunce zađe, nebo se pomrači, sinuše munje, grmnu gromovi, zemlja zatutnji, razdvoji se i proguta krivokletnika.

Tada poče velika kiša i ne prestajaše tri dana i tri noći; tek četvrtoga stade, kad se na poljani stvorilo jezero. Nasred jezera strčala je stijena, na njoj skamenjen stariji brat.

Narod nazva jezero Biogradsko, a školj koji se i danas pojavljuje kad se spusti nivo jezera - Gumno.

IZDIG I ŽIVOT NA BJELASIČKIM KATUNIMA

Stočarstvo je bilo glavna privredna grana stanovništva ovog područja oko i između Tare i Limu, još od najdavnijih vremena. Tragovi starih katuna još su vidljivi. Poznati katun Vranjak, jedan od najviših (nalazi se na nadmorskoj visini od oko 1850 m) spominje se u zapisima kao Vrana 1324. godine.

Brojni katuni nose nazive po ličnim imenima iz srednjeg vijeka: Desin do, Reljina, Rajkov do, Brattonjin vrh (od imena Desa, Relja, Rajko, Bratota); ili po bratstvima i selima: katun Bojovića, Žarski, Prisojački, Ravanjski, Mujički; ili Jelina katunina, po nekoj ženi Jeli. Neki katuni nazvani su po okolnim mjestima: Šiški, Krivi do, Sedlo, Strmenica, Rupe.

Svako selo, pa i bratstva, imalo je katune na planini Bjelasici. Nekada su pojedine porodice imale i po hiljadu ovaca, pa i zimske konake za čobane i stoku. Tada bi se trošilo sijeno koje bi preko ljeta

ukosili sa porodicama ili mobama. Na zimovnici čobani su se udruživali i uzajamno pomagali u tim surovim uslovima, mjesecima odvojeni od kuće ili porodice.

Svako domaćinstvo iz sela moralo je ići u planinu, izdig, u proljeće, obično oko Đurđevdana (6. maj). Udaljenost planine od sela bila je najmanje dva sata „dobrog hoda“. Dva do tri dana prije onog određenog za izdig, stariji muškarci odlaze u planinu da obiju i pripreme katun.

Pripreme počinju ranom zorom: čobani izvode stada ovaca, koza i goveda, puštaju pse koji pomazu u gonjenju stoke, muškarci tovare konje pokućstvom (kace, karlice, odjeća, obuća, posteljina, kuhinjski pribor...) Žene brinu o djeci, a djeca vode ovčarske pse.

Stanovi ili kolibe su pravljeni od brvana pokrivenih daskom. Unutrašnjost stana je podijeljena na

dio za smok i dio za dnevni boravak i spavanje. Pored stanova su građeni kućeri – kolibice, a iza njih torovi za stoku. Najprije su torovi pravljeni od kresanog jelara, a kasnije od taraba. S vremena na vrijeme su premještani, radi održavanja čistoće. Obavezno ih čuvaju psi, vezani pored torova.

Stanovi se još zovu bačije. Taj naziv potiče iz najranijih vremena, otuda se jedan dio planine Bjelasic zove Bačko brdo.

U katunu se obavljaju mnogi poslovi: muškarci spremaju drva, građu za stanove, strižu ovce, planinke muzu dva puta, ujutru i uveče kad se ovce vrate s pasišta. Pomužena varenika se procijedi, prokuva, razlijeva u karlice, siri se ili skorupi.

Narod je govorio: Dok je mlijeka ima i lijeka.

USLUGE U KATUNIMA

Domaća hrana

U našim selima je putnik uvijek rado viđen gost, i oduvijek je poslužen i počašćen, čak i u vremenima kada se jako siromašno živjelo. Gostoprимstvo seoskih porodica je neprikosnoveno.

Na katunu – ono je još izraženije. Nepoznati ljudi srdačno će vas pozdraviti, ponuditi rakijom i pričati prisno, iako vas ne poznaju i ne govore vaš jezik. Neka vas to ne iznenadi, kod nas se oduvijek smatra nekulturnim proći pored čovjeka a ne nazvati mu dobar dan.

A na planini, gdje su kolibe udaljene a staze polako zarastaju jer se izdiže mnogo manje nego nekad, putnik je neka vrsta poklona. On zgreje planinu, ublaži divljinu, donese priču, a priče nikad dosta pod vedrim nebom i zvijezdama. Gosti su posebna radost i za djecu na katunu. Pravo pozorište.

Vjerovatno već znate koliko je ukusna domaća hrana u Crnoj Gori. Na katunima izbor nije veliki, ali je sve što ovdje probate vrhunskog ukusa. Domaći hljeb, mlijeko, sir i kajmak, pite i proje, sve ono što domaćini proizvode na planini i što su proizveli u selu pa donijeli u katun, domaća rakija i sokovi... prosto je grijeh ne probati.

Tradicionalni stočarski proizvodi na Bjelasici su sir, kajmak, kiselo mlijeko, jardum, skorup i jagnjetina.

Na trpezi je i domaći hljeb od kukuruza, heljde. Kako tokom boravka na katunu domaćice imaju dosta posla oko muže i pravljenja sira, nemaju mnogo vremena za komplikovana jela. No, nikada niko nije sa katuna otišao gladan!

Katunski poslovi

Na katunu uvijek ima posla. Domaćini će biti zahvalni ako im pomognete, a vama može samo da prija malo fizičkog rada. Neke poslove možete s lakoćom da naučite. Imaćete priliku da vidite kako se muze, pravi sir, spremaju pite i kačamak. Posla ima i oko stoke, drva, na livadama. Neke domaćice stignu i da pletu, pa i to možete da probate. Nije teško, vjerujte.

Domaći proizvodi

Sir, kajmak, med, džemovi, slatko, sokovi, sušeno meso, rakije – ako ste u prilici obavezno ponosite kao suvenire sa katuna i Bjelasice. Tačno je da nećete odoljeti i čuvati ih dugo na polici, vjerojatno neće ni stići do police u vašem stanu, ali šta ćemo kad su preukusni.

Jahanje konja

Savršeni način da uživate i upoznate Bjelasicu je jahanje konja. Specijalan doživljaj koji ćete sigurno dugo pamtitи!

Sakupljanje šumskih plodova

Bilo da pravite pauzu tokom vožnje ili šetnje, ili ostajete duže na nekom katunu, uživajte u skupljanju šumskih plodova. Jeste da će vam od nje prsti biti modri a jezik plav, ali borovnica je (uz šumsku jagodu, malinu, kupinu i ribizlu) prava ljjetnja poslastica. Borovnica je i jesenji ukras Bjelasice.

Za ljubitelje gljiva, Bjelasica je idealna destinacija. Ovdje sezona skupljanja gljiva traje od kasnog proljeća do sredine jeseni. Krajem aprila, kad snijeg počne da se topi, pojavljuje se smrčak, a za njim i mnoge druge vrste. Vrganj je najpopularniji među sakupljačima. Zanimljivo je da se on razlikuje po nijansama ukusa i izgledu, ali i po periodu i mjestima na kojima raste. Tako na Bjelasici možete naći rani ili proljećni, kasni ili jesenji, bukovki, borovi (ispod četinara), sjajni, crni, riđi, raspukli vrganj... Neke vrste, recimo lisičarka, svake godine rastu na istim mjestima i u velikim količinama. Na području Bjelasice uspijeva i srijemuš (medveđi luk).

Vranjak

KATUNI SA USLUGAMA

[Vranjak, Kolašin](#)

Najpoznatiji bjelasički katun nalazi se uz samu granicu sa Nacionalnim parkom Biogradska gora, na 1800 metara nadmorske visine. Ovdje su nebrojene mogućnosti za šetnje vrhovima i padinama Bjelasice i očaravajuće poglede na okolne planine: Komove, Prokletije, Maganik i Sinjaljevinu. Na katunu možete uživati u domaćim specijalitetima, spavati u malenim kolibama i doživjeti rano jutro na Bjelasici. Ljeti, na katunu Vranjak možete sresti turiste, ljubitelje prirode, iz cijelog svijeta. U ovom katunu imate i domaćinstvo kod kog možete iznajmiti konje i odličnog vodiča.

[Katun Slađevac, Kolašin](#)

Čini ga šest koliba. Na njemu se u ljetnjem periodu ljudi aktivno bave stočarstvom. Katun se nalazi na oko tri kilometra od katuna Vranjak prema katunu Goleš, u kotlini sa jugoistočne strane vrha

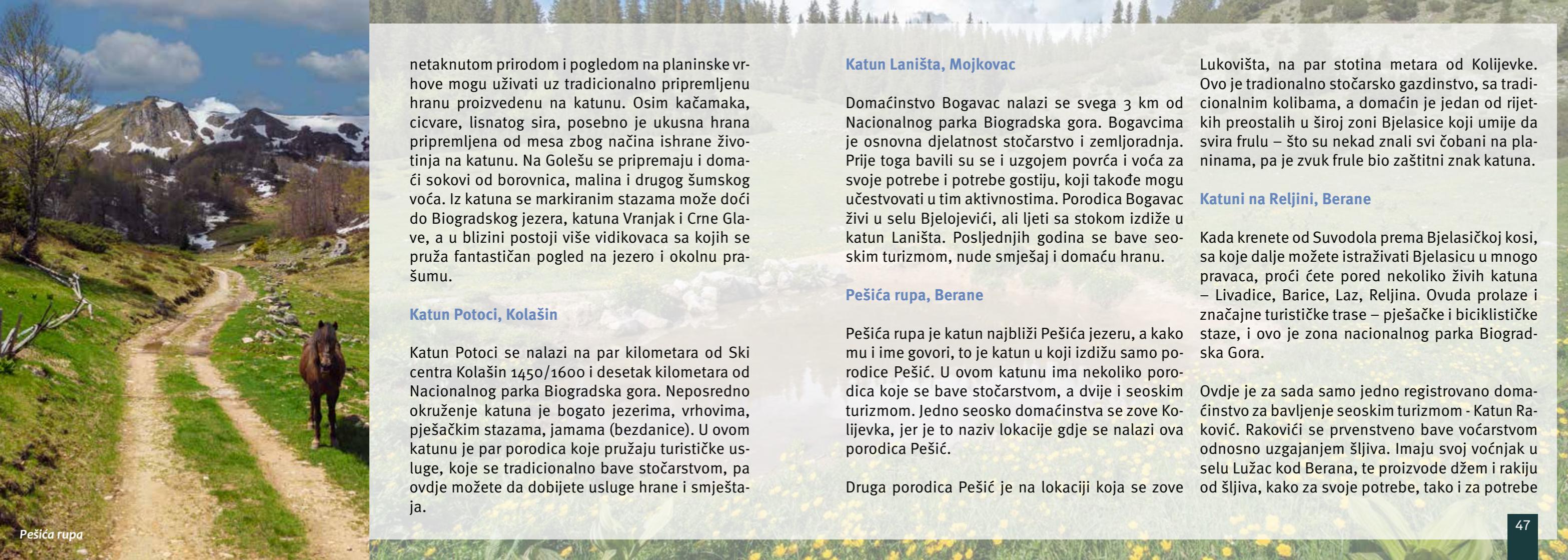
Ogorela glava. Nedaleko od katuna se nalazi i katun Potoci.

[Dolovi Lalevića, Mojkovac](#)

Nalazi se na malom platou između dva brda (1685 mnv). Lokalitet je iznad granice šuma gdje preovlađuju pašnjaci. Kroz Dolove Lalevića prolazi makadamski put. Na katunu nekoliko porodica svoje proizvode (mljeko, sir, kajmak, meso) nudi turistima. Zanimljivo je da su Dolovi Lalevića jedan od rijetkih lokaliteta gdje je pronađen Lakušićev karanfil - endemična vrsta koja ne postoji nigdje više u svijetu. Na katunu postoji nadstrešnica za odmor.

[Katun Goleš, Kolašin](#)

Nalazi se uz sam rub Nacionalnog parka Biogradska gora. Od sela Trebaljevo udaljen je 12 km, a od centra Kolašina 18 km. Eko smještaj Goleš raspolaže sa deset smještajnih objekata (30 kreveta), kuhinjom i prostorom za sjedjenje. Gosti okruženi

Pešića rupa

netaknutom prirodom i pogledom na planinske vrhove mogu uživati uz tradicionalno pripremljenu hranu proizvedenu na katunu. Osim kačamaka, cicvare, lisnatog sira, posebno je ukusna hrana pripremljena od mesa zbog načina ishrane životinja na katunu. Na Golešu se pripremaju i domaći sokovi od borovnica, malina i drugog šumskog voća. Iz katuna se markiranim stazama može doći do Biogradskog jezera, katuna Vranjak i Crne Glave, a u blizini postoji više vidikovaca sa kojih se pruža fantastičan pogled na jezero i okolnu prašumu.

Katun Potoci, Kolašin

Katun Potoci se nalazi na par kilometara od Ski centra Kolašin 1450/1600 i desetak kilometara od Nacionalnog parka Biogradska gora. Neposredno okruženje katuna je bogato jezerima, vrhovima, pješačkim stazama, jamama (bezdanice). U ovom katunu je par porodica koje pružaju turističke usluge, koje se tradicionalno bave stočarstvom, pa ovdje možete da dobijete usluge hrane i smještaja.

Katun Laništa, Mojkovac

Domaćinstvo Bogavac nalazi se svega 3 km od Nacionalnog parka Biogradska gora. Bogavcima je osnovna djelatnost stočarstvo i zemljoradnja. Prije toga bavili su se i uzgojem povrća i voća za svoje potrebe i potrebe gostiju, koji takođe mogu učestvovati u tim aktivnostima. Porodica Bogavac živi u selu Bjelojevići, ali ljeti sa stokom izdiže u katun Laništa. Posljednjih godina se bave seoskim turizmom, nude smješaj i domaću hranu.

Pešića rupa, Berane

Pešića rupa je katun najbliži Pešića jezeru, a kako mu i ime govori, to je katun u koji izdižu samo porodice Pešić. U ovom katunu ima nekoliko porodica koje se bave stočarstvom, a dvije i seoskim turizmom. Jedno seosko domaćinstvo se zove Kolijevka, jer je to naziv lokacije gdje se nalazi ova porodica Pešić.

Druga porodica Pešić je na lokaciji koja se zove

Lukovišta, na par stotina metara od Kolijevke. Ovo je tradicionalno stočarsko gazdinstvo, sa tradicionalnim kolibama, a domaćin je jedan od rijetkih preostalih u široj zoni Bjelasice koji umije da svira frulu – što su nekad znali svi čobani na planinama, pa je zvuk frule bio zaštitni znak katuna.

Katuni na Reljini, Berane

Kada krenete od Suvodola prema Bjelasičkoj kosi, sa koje dalje možete istraživati Bjelasicu u mnogo pravaca, proći ćete pored nekoliko živih katuna – Livadice, Barice, Laz, Reljina. Ovuda prolaze i značajne turističke trase – pješačke i biciklističke staze, i ovo je zona nacionalnog parka Biogradska Gora.

Ovdje je za sada samo jedno registrovano domaćinstvo za bavljenje seoskim turizmom - Katun Raković. Rakovići se prvenstveno bave voćarstvom odnosno uzgajanjem šljiva. Imaju svoj voćnjak u selu Lužac kod Berana, te proizvode džem i rakiju od šljiva, kako za svoje potrebe, tako i za potrebe

Suvodo

Katun Senica

gostiju, ali i za prodaju. Takođe, posjeduju i svoju baštu, gdje uzgajaju različite vrste povrća. U toku ljetnjih mjeseci bave se sakupljanjem čajeva, pečurki i borovnica.

Katun Suvodo, Berane

Porodica Šekularac živi u periodu od maja do oktobra na katunu Suvodo koji se nalazi na samoj međi nacionalnog parka Biogradska gora. U blizini njihovog imanja se nalaze Šiško, Ursulovačko i Pešića jezero. Šekularcima je osnovna djelatnost stočarstvo, ali imaju i svoju baštu, kao i pčele. Na katunu su od 15. maja do 15. oktobra.

Katun Senića, Berane

Katun Senića je nedaleko od Pešića jezera. Seniči imaju svoju baštu u kojoj uzgajaju povrće za potrebe domaćinstva, kao i za goste. Imaju i svoj voćnjak i proizvode domaće sokove, džemove i slatko. Seniči se bave poljoprivredom i stočarstvom, na katunu možete vidjeti i njihove koze i

svinje.

Katun Šiška, Berane

Kolibe Dubaka se nalazi u nacionalnom parku Biogradska gora, na katunu Šiška, na nekoliko minuta hoda od prekrasnog velikog Šiškog jezera i Ševarinskog jezera.

Pored koliba Dubaka prolazi veliki broj nacionalnih i lokalnih planinarskih i biciklističkih staza. Ovdje je smješten i kamp i odmorište, pa ko želi ovdje da zastane, moći će da upozna katunski život izbliza. Ovdje možete iznajmiti i opremu za kampovanje.

Katun Gojnovac, Berane

Katun Gojnovac je jedan od katuna na koji izdižu porodice Božović iz sela Glavaca. Tokom ljeta, kada su sunčani dani često idu u selo kako bi završili kosidbu i ostale radove na imanjima. Zime su ovdje duge, pa je potrebno obezbijediti do-

Kurikućki katun

voljno sijena kako bi prehranili mnogobrojnu stoku tokom zime. A dok je neko zadužen za radove u selu, na katunu obavezno ostaje neko od ukućana da čuva stoku. Tako je i kod porodice Božović čija se koliba nalazi na prelijepom proplanku u katunu Gojnovac. Ovdje je smješten i kamp i odmorište za turiste, pa ko želi ovdje da zastane, moći će uživa u domaćoj hrani i da prenosi. Ovdje možete iznajmiti i opremu za kampovanje.

Kurikućki katun (Mali Ursulovac), Berane

Ovo je u pravom smislu riječi katun u divljini, i jedini je katun na putu koji od Desinog dola vodi ka Ursulovačkom jezeru. U katunu, u odmorištu koje je namijenjeno turistima, možete napraviti pauzu na putu prema jezeru, osvježiti se i isprobati neke od tradicionalnih proizvoda, a ako biste da uživate u pogledu na zvijezde koje trepere na vedrom nebu možete se smjestiti u kampu. Kod porodice Šćekić, koja boravi u ovom katunu od juna do avgusta, možete iznajmiti kompletну opremu za kampovanje.

Katun Torine, Bijelo Polje

Katun Torine se nalazi na putu koji iz bjelopoljskih sela Prijelozi i Krš Femića vode ga Bjelasici. A do njega se može doći i sa druge strane Bjelasice koja pripada beranskoj opštini, ali je ovaj put u lošem stanju. Raskošne livade ovog katuna za ispašu stada tokom ljeta koristi porodica Babić koja se prvenstveno bavi stočarstvom. U ovom katunu možete odmoriti i osvježiti se, a dostupne su i usluge kampovanja i iznajmljivanja opreme za kampovanje.

Katun Vragodo, Mojkovac

Postoji mnogo legendi o ovom katunu. Sudeći po nazivu očekivalo bi se da će nas u ovoj vražjoj dolini dočekati neka zla stvorenja. Ali čim dođete u ovaj katun uvjerite se da ne treba suditi po nazivu, jer sa ovog predivnog proplanka možete odnijeti samo lijepa iskustva. Dočekaće vas ljubazni domaćini, probaćete razne tradicionalne specijalitete, čućete kakav je život u katunu. Na proputovanju kroz bjelasičke katune ovdje može-

te stati da se osvježite ali i prenosi u šatoru u ograđenom kampu u blizini katunskih koliba.

Vragodo

U ovom regionu postoje još dva katunska puta - Granični visovi i Pešterski pašnjaci. U nastavku više informacija o uslugama duž ovih staza, a više detalja na website-u www.katunroads.me.

KATUNSKI PUT GRANIČNI VISOVI

Ova staza je dugačka preko 160km i povezuje preko 30 katuna na planinama neposredno uz granicu sa Kosovom. Područje katunskog puta obuhvata planine: Čakor, Mokru, Cmiljevicu i Hajlu.

Katun Mokri do, Cmiljevica, Berane

Na oko 1700 m.n.v. na planini Cmiljevici, nalazi se katun Mokri do, koji naseljavaju stočari iz Opštine Berane. Jedna od njih je i porodica Bućković, iz sela Dapsiće. Turizam na katunu je prava rijetkost, i Marica i njen suprug su među prvim porodicama koje su pionirski krenule u ove vode, za primjer ostalima. Ovdje nećete naći nikakav luksuz, sve je starinsko, jednostavno i prosto, jer tako diktiraju uslovi, a i tradicija. Katuni su pravi dragulj Crne Gore, i velika bi šteta bila ne obići ih. I hrana na katunu je posebna – sve sami domaći proizvodi, jednostavni obroci, ali prepuni ukusa i ljepote. Uživaćete u topлом, domaćem hljebu ili priganicama, uz kvalitetan planinski sir i skorup, i neće vam trebati ništa više.

Seosko domaćinstvo Goldland, Lokve, Berane

Porodica Guberinić živi u selu Budimlja u zimskom periodu, a od maja do oktobra kompletno domaćinstvo se seli u katun Mušino brdo koje se nalazi iznad poznatog ski centra Lokve. U domaćinstvu žive tri generacije a prioritetna djelatnost ovog domaćinstva je proizvodnja mlijeka i mlijecnih proizvoda, prvenstveno sira koji se proizvodi na tradicionalan način. Pored ovoga, domaćinstvo se bavi i proizvodnjom voća i povrća. Kod Guberinića ćete probati razne soko-va i džemova, a ukoliko ih posjetite u pravo vrijeme možete učestvovati u pripremi zimnice i drugih specijaliteta. Ovdje možete ostati i duže jer Guberinići nude i usluge smještaja.

Katun Grope, Hajla, Rožaje

Ovaj katun se nalazi u podnožju veličanstvene planine Hajle. Dočekaće vas vrijedna porodica Kurpejović. Primarna djelatnost im je stočarstvo i već dugi niz godina izdižu sa stokom na ovaj katun. Bave se i turizmom, pa kod njih možete prenoći i dobiti usluge hrane. Emina, vaša domaćica, je vrijedna žena i vješta u pripremi tradicionalnih jela.

Vujov katun – Čakor, Plav

Na ovom katunu ćete naći porodicu Jokić. Veliki su poljoprivrednici i njihova primarna djelatnost je stočarstvo. Domaćica Gordana će vas ponuditi jelima koja se pripremaju u ovom kraju i pravim planinskim specijalitetima kakav je

jardum. UKUS krompira koji raste na ovoj nadmorskoj visini, ali i drugog povrća koje Gordana uzgaja u bašti u katunu, je savršen. A kombinacija sa domaćim sirom je savršen ukus! U ovom katunu možete dobiti usluge hrane, smještaja, kampovanja ali ovdje rastu i borovnice, pa se možete pridružiti domaćinima u berbi i pripremi raznih napitaka i slatkisa od ovog voća.

Bajrovića katun, Plav

Ovdje će vas ugostiti porodica Redžematović. Kod Redžematovića se možete uputiti sa namjerom da degustirate tradicionalna jela, ali je ova lokacija zgodna i za one koji prolaze stazu "Vrhovi Balkana" ili voze biciklo pa tu mogu dobiti uslugu smještaja i hrane. Vaša domaćica je Ermina, jedna vrijedna žena vedrog duha. Hrana je veoma ukusna, pripremljena od sastojaka koje proizvode na svom imanju. Njihovi gosti uživaju da beru ljekovito bilje, pečurke i druge šumske plodove koji rastu u blizini imanja. Borovnica ima u izobilju.

Katun Kaludarske kape, Berane

Ralevići su čuvena stočarska familija u još čuvenijem katunu Kaludarske kape. A ovaj katun je čuven po tome što i dan danas, kada je katuna i porodica u njima sve manje i manje, ovdje dolazi 10 porodica, pa je ovo i najmnogoljudniji katun, i katun sa najviše stoke. Ako se ovdje nađete u smiraj

dana, kada stoka dolazi sa ispaše, nećete moći da vjerujete kada vidite nepreglednu kolonu krava i ovaca kako polako i smireno stiže nazad u katun. A kada znate da ima i krava i ovaca koje se napasaju na netaknutim planinskim pašnjacima, onda sasvim sigurno možete znati da je sir ovdje bez konkurenциje!

KATUNSKI PUT PEŠTERSKI PAŠNJACI

Pešterska visoravan i sela na njenim padinama su neraskidivo vezani. Smjenjuju se jedno za drugim kako prolazite katunskom stazom. Stoga su i usluge na katunskom putu isprepletane.

Katun Lađevac, Bijelo Polje

Lađevac se nalazi na nadmorskoj visini od 1565 m.n.v. i čini ga veliko prostranstvo pašnjaka. Idealno za gajenje stoke. Ljudi izdižu na katun polovinom maja i borave dok ne padne snijeg. U katunu Lađevac se nalazi i porodica Ećo. Braća Tahir i Kemal sa svojim porodicama pružaju turističke usluge. Naučiće vas sve o životu u katunu i svakodnevnim aktivnostima. Ako ih posjetite 2. avgusta, kada se održava tradicionalni sabor na Lađevcu, možete učestvovati i u tradicionalnim sportskim disciplinama, kao što su bacanje kamena sa ramena ili jahanje konja. Ovdje se nalazi i kamp gdje se možete smjestiti u blizini domaćinstva.

Katun Pločnik, Petnjića

Na 1560 m.n.v. se nalazi katun Pločnik. Katun sa vjerovatno najvećim brojem farmi na Pešteru. Stočari su samostalno finansirali dovođenje struje u katun kako bi olakšali sebi boravak. Kod njih možete kupiti domaće tradicionalne proizvode kao što su sir, kajmak i med, kao i jagnjetinu i teletinu vrhunskog kvaliteta.

Crno vrelo, Petnjića

Nedaleko od Lađevca i Pločnika nalazi se katun Crno vrelo. Skriven i ušuškan u dolini je idealno mjesto za odmor. Usput isprobajte domaće specijalitete kod porodica koje borave u ovom katunu u ljetnjem periodu. Nećete se pokajati. Ovdje možete i kampovati, u skrivenoj dolini katuna.

Katun Gradina, Rožaje

Nalazi se duž starog karavanskog puta na oko 1700 m.n.v. Veliko prostranstvo pašnjaka pruža odlične uslove za stocare ovog kraja. U ovom dijelu se nalazi i porodica Ratković koja ima preko 40 grla krupne stoke i proizvode sir i kajmak vrhunskog kvaliteta. U blizini se nalazi veliki broj vrhova sa kojih se pruža fantastičan pogled, ali i ostaci Jerininog grada na obližnjem vrhu.

Katun Honsića, Rožaje

U katunu Honsića, koji se nalazi u blizini lokaliteta Musina jama, borave domaćinstva iz istoimenog sela i prezimena iz Rožaja. Honsići borave od maja do novembra na katunu sa stokom i omiljena su tačka kako domaćih tako i stranih gostiju. Nalaze se tik pored starog karavanskog puta i nude domaću hranu. Isprobajte tradicionalne specijalitete i osvježite se domaćim napicima pred nastavak puta.

Katun Vlahovi, Rožaje

Još jedan od katuna duž starog karavanskog puta su i Vlahovi. Predio koji vam oduzima dah. Predivan pejzaž pašnjaka i četinarske šume gdje su udobno smješteni stočari sa svojim stadima. Jedni od njih su i braća Kuči sa svojim porodicama koji se bave stočarstvom. Veliko stado njihovih ovaca na ovom katunu prosto izmami uzdahe. Ovdje možete i kampovati u blizini njihovih koliba i isprobati domaći sir i kajmak. Bićete očarani njihovim gostoprivorstvom i kvalitetom proizvoda.

Katun Pučpolje, Petnjića

Iznad Petnjičkog sela Kalica, nalazi se katun Pučpolje. Porodice Osmanović i Muratović borave na katunu sa stokom i ostaju do novembra. Muratovići nude domaću hranu i smještaj u tradicionalnim čobanskim kućerima. Kod njih možete

steći pravo iskustvo življena u katunu i baviti se svakodnevnim katunskim aktivnostima.

Katun Turjak, Rožaje

Starim putem Rožaje – Petnjića naići ćete na katun Turjak koji je smješten nedaleko od spomenika palim borcima stradalih 1947. godine. Porodica Cikotić boravi na katunu od maja do novembra. U svojoj ponudi imaju tradicionalne domaće proizvode (sir, kajmak) kao i domaće specijalitete. Kod njih možete i kampovati i uživati u ljepotama okolnih planina.

Katun Štedim, Rožaje

Štedim je naziv za planinu i planinsko područje u sjeveroistočnom ogranku prokletijskog lanca, u graničnom području Crne Gore i Kosova, južno od grada Rožaja. U blizini katuna nalazi se i planinarski dom Štedim u kom se možete udobno smjestiti i isprobati domaću hranu koju pripremaju članovi planinarskog kluba "Ahmica". Ukoliko ste ljubitelj osvajanja vrhova ovo je idealno mjesto za vas. Iz katuna vode mnoge planinarske staze ka obližnjim pograničnim vrhovima: Ahmica (Štedim) 2272 m, Ujkini krš 2082 m, Maja e Kralanit 2035 m, Maja e Zezë (Maja e Zez / Crni vrh) 2111 m, Crni vrh (kod G. Bukelja) 1923 m.

Katun Dolovi, Berane

Na katunu borave stočarske porodice iz opštine Berane, Lutovci, Bojovići i Kljajići. Svi imaju tradicionalne proizvode u svojoj ponudi (sir, kajmak) i nadaleko su poznati po svom katunskom siru. Osim domaćih specijaliteta, nude i smještaj u objektima tradicionalnog tipa (koliba, kućer, stara kuća brvnara). Doživite nezaboravno iskustvo života na katunu kod pomenutih porodica.

Prisojački katun, Andrijevica

Krak katunskog puta od Peštera prema Bjelasici vodi preko Trešnjevika ka Prisojačkom katunu, koji se nalazi na oko 1750 m.n.v. Ovdje se nalazi nekoliko porodica koje borave od maja do novembra sa stokom. Sela su im jako blizu pa ih često možete naći i u njima. A kada nijesu u selu, možete isprobati njihove specijalitete: sir, kajmak, ljsnati sir, domaći pršut i povrće koje sami proizvode. Sve je vrhunskog kvaliteta i ukusa. U katunu se možete smjestiti u tradicionalnim čobanskim kućerima i napuniti baterije za dalje pohode na Komove i Bjelasicu.

Katun Bačko brdo, Andrijevica

Između Komova i Bjelasice se nalazi katun Bačko brdo, na kojem borave stočari iz opština Andrijevica i Kolašin. Ovdje možete kampovati i isprobati domaće specijalitete kod lo-

kalnih katunskih porodica. Ukoliko ih posjetite u ljetnjem periodu, otkriće vam tajne sakupljanja pečuraka i branja borovnica, po čemu su najpoznatiji u ovom kraju.

Katun Krivi do, Andrijevica

U blizini planinarskog doma nalazi se veliki broj stočara koji borave u ovom katunu sa najvećim brojem stoke na Bjelasici. Osim smještaja u planinarskom domu, možete se smjestiti u drvenim kolibama kod Dukića ili u kamenoj kući Zekovića. Obije porodice nude domaću hranu i tradicionalne specijalitete, kao i dodatne aktivnosti na katunu. Doživite pastirski život na pravi način ili obidite planinu na konjima, a možete o oboje. Na vama je da odlučite.

Seosko domaćinstvo Ajdarpašić, selo Vrševe, Petnjica

Tufo i Bisa Ajdarpašić su u selu Vrševe, teritorija opštine Petnjica. Tufo je pčelar, a svako ko se bavi pčelama ima i voćnjak, to uvijek ide zajedno. Ako kod njih dođete na jesen, imaćete šta da berete, a med na ovoj nadmorskoj visini je pravi planinski, pun arome i kvalitetan, jer je ispaša za pčele kvalitetna. Put do Vrševa će vam možda izgledati komplikovan, ali ne odustajte, jer kad se popnete i stignete, bićete na vrhu brda, a pogled odavde je veličanstven. Dočekaće vas uvjek nasmijana Bisa, zadihana iz kuhinje, gdje je mukotrpno radila da vas kako običaj nalaže dočeka sa raznim delicijama i starinskim jelima koja savršeno spre-

ma. Kuća je stara, nedavno adaptirana, a ispod kuće terasa, natkrivena ali sa svih strana otvorena, da bi, dok uživate u Bisinim specijalitetima, mogli istovremeno da uživate i u savršenom pogledu.

Seosko domaćinstvo Adrović, selo Bor, Petnjica

Porodica Adrović je jedna od rijetkih mladih porodica koja je odlučila da svoj život veže za selo. I nisu se pokajali! Bave se stočarstvom, a Almir je odlučio da se bavi i preradom i to na tradicionalan način, pa ćete u ovom domaćinstva moći da isprobate govedu pršutu i ovčiju stelju, pripremljene onako kako su se vjekovima u ovim krajevima pripremali. Koliko su to kvalitetni proizvodi govori i činjenica da su i pršuta i stelja dobili geografsku oznaku porijekla i uvršteni u nacionalne šeme kvaliteta, a Almir je u tom procesu aktivno učestvovao i na čelu je udruženja koje okuplja srodne proizvođače. Adrovići žive u selu Bor, sa svoje četvoro djece, i svi su aktivni na imanju.

Seosko domaćinstvo Sastanci, selo Grahovača, Rožaje

Desetak kilometara od magistralnog puta koji prolazi kroz Rožaje je razdaljina koju treba da pređete da biste stigli do domaćinstva Hadžića – mjesata zvanog Sastanci u naselju Grahovača. Nemojte da vam ovih desetak kilometara bude predaleko, jer nije, i pokajaćete se ako ne dođete. Ambijent je lijep, daleko ste od svake gužve i galame, a mogućnosti

za šetnju brojne. Kod Hadžića može i da se spava, pa vam ovo domaćinstva toplo preporučujemo kao bazu odakle možete da istražujete Rožaje.

Seosko domaćinstvo Čatović, selo Kukulje, Bijelo Polje

Čatovići se nalaze u selu Kukulje, a put do sela je malo zakukuljen (sumnjamo da se selo zato tako i zove), pa preporučujemo da pratite mapu. Nećete zažaliti kada stignete, to garantujemo. Naći ćete se na vrhu brda, odakle će vam cijela limska dolina biti kao na dlanu, a preko puta ćete gledati visoravni Peštera. Nekoliko je objekata na njihovom imanju, neki tradicionalni, neki novijeg doba, ali sve lijepo uklopljeno u jednu živopisnu cjelinu gdje svaki čošak ima svoju namjenu.

Seosko domaćinstvo Đalović, selo Vlah, Bijelo Polje

Domaćinstvo Đalovića je smješteno u selu Vlah, iznad čuveće Bistrice, i cijelo imanje je okrenuto prema Đalovića klisuri, u kojoj se krije čuvena pećina, najveća i najmisteriozija u cijeloj Crnoj Gori. Đalovići su odlični domaćini, dobro poznaju istoriju svog kraja i svoje porodice, pa će sa vama podijeliti lijepе priče koje će vam približiti kulturu i tradiciju ovog kraja. A kada je hrana u pitanju, ne znamo ni šta bismo vam preporučili, sve što smo probali je bilo odlično, em je kvalitetno, em sa osmijehom posluženo, em

je prosto u ovoj porodici atmosfera takva da ćete biti srećni što barem jedan dan dijelite sa njima.

Seosko domaćinsvo Pešić, Selo Tomaševo, Bijelo Polje

Porodica Pešić živi u Tomaševu, i jedan su od rijetkih primjera porodice koja se iz grada doselila u selo, i od nule pokrenula poljoprivrednu aktivnost. A bave se stočarstvom i imaju četrdesetak grla oko kojih se svakog dana mora raditi. Sve je na imanju podređeno stoci, jer tako mora biti, zato ćete naći i na blato, i na dubrivo, i na sijeno – jer tako izgleda imanje sa 40 grla.

Još uvijek nemaju smještaj, ali imaju planove da i to ponude u budućnosti. Nalaze se blizu Novakovića pećine, na starom putu od Bijelog Polja do Pljevalja, na panoramskoj ruti, i odlična su tačka za ručak ili degustaciju proizvoda, posebno vraneškog lisnatog i rolovanog sira.

MONTENEGRO

www.katunroads.me